

OBITELJSKI PROSTOR U LEKTIRI OD 1. DO 4. RAZREDA

Ivana ODŽA

Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Hrvatska
iodza@ffst.hr

UDK 821.163.42.09-93

Prethodno priopćenje

Sažetak

Novija hrvatska književnost za djecu i mlade svjedoči stvarnosti u kojoj se obitelj transformira iz relativno čvrste zajednice jasno definiranih uloga, u prilično fluidnu strukturu. Cilj je ovog rada razmotriti kakav obiteljski prostor prevladava u lektiri od 1. do 4. razreda osnovne škole te kako se književni subjekt prema njemu odnosi. Odabrani sadržaji analizirat će se s obzirom na suvremene teorijske koncepte o prostoru kao sinesteziji fizičkoga, mentalnog, duhovnog i emocionalnog svijeta pojedinca. Pri tome, pod sintagmom obiteljskog prostora podrazumijevat će se prostorni imaginarij, odnosno niz prostora s kojima je obiteljski život u interakciji, poput prostora zavičaja, prostora doma u užem i širem smislu, prostora unutar kojeg se razvija odnos sa širom obiteljskom zajednicom, fizičkog prostora povezanog s obiteljskim životom, prostora izmještenosti iz nekada stabilnoga obiteljskog gnijezda te prostora emocionalnog svijeta djeteta koji se redefinira zbog suvremenog transformiranja obitelji. Analiza pokazuje da u književnim djelima s popisa lektire od 1. do 4. razreda prevladavaju ona koja na različite načine obitelj i obiteljski prostor prepoznaju kao jednu od središnjih točaka dječjeg svijeta. U starijim (kanonskim)¹ književnim djelima s relativno stabilnim mjestom na popisu lektire, obiteljski prostor i odnos književnog subjekta prema njemu prilično su jasno određeni i ostaju u okvirima tradicionalne obiteljske slike kao poželjnog modela. Novija dječja književnost transformaciju obitelji prepoznaje kao intrigantni suvremeni fenomen te prikazuje prostor njezina redefiniranja.

KLJUČNE RIJEČI: *dječja književnost, književni subjekt-dijete, lektira, obitelj, prostor*

¹ Pod pojmom kanonskih književnih djela misli se na ona čija je književno-povijesna vrijednost u okviru (dječje) književne povijesti jasno utvrđena i zbog čega je njihovo mjesto u povijesti dječje književnosti neupitno. U okviru analiziranih književnih djela to bi se okvirno odnosilo na djela napisana prije 80-ih godina 20. stoljeća. Smatram nužnim napomenuti da sam svjesna ograničenja, pa i djelomične netočnosti takve podjele jer su neka djela nastala nakon 80-ih godina već postala dio (hrvatskoga) dječjeg književnog kanona ili su pak na putu da to postanu.

Uvodna razmatranja

Obitelj predstavlja osnovnu društvenu jedinicu i polazište čovjekova razvoja, njegovih prvih spoznaja i identifikacija. Osobito je važna djetetu kao zajednica sigurnosti i utočišta u procesu intenzivnog odrastanja i oblikovanja u zrelu osobu. Obitelj je, stoga, neizostavna tema dječje književnosti. Stjepan Hranjec (2006: 27) tu je činjenicu sažeo u sljedećem navodu, sugerirajući njime dugotrajnost, ali i otvorenost teme u dječjoj književnosti:

„Narečena je tema u dječjoj književnosti društveno kontekstualizirana više no ikoja druga; već ona stereotipna misao da je obitelj osnovna čestica društva sugerira da se sve mijene šire društvene zajednice izravno odzrcaljuju i ostavljaju svoj trag u toj temeljnoj zajednici, obitelji.“

Položaj književnog lika-djeteta u obitelji, odnosno njegov odnos prema odraslima, presudni je element i u uspostavljanju teorijskih okvira u dječjoj književnosti, a jedan se od njih odnosi na pitanje autonomnosti dječjih likova, o čemu je u svojoj knjizi *Kraći ljudi* (2011) pisala Dubravka Zima. Književnost je svojevrsna zrcalna slika stvarnosti, ona društveni realitet odražava ili ga pak kreira pa dječjoj književnosti nisu nepoznate oscilacije, u strukturi obitelji, što je u hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj javnosti prepoznato još 2006. godine pa je zbornik *Zlatni danci 7* posvećen temi obitelji u dječjoj književnosti. Evidentiran je već tada u dječjoj književnosti fenomen rastakanja obitelji. Ivan Bošković (2006: 19) tako primjećuje kako se obitelj pretvara u „ekscesnu kategoriju“, a obiteljski se prostor više ne doživljava kao prostor „toplina i sigurnosti kućnog ognjišta koje ništa ne može nadomjestiti“. Ta činjenica ipak ne mijenja atraktivnost teme pa je moguće složiti se s autorom oko sljedećeg njegova suda:

„Iako se može reći da obitelj sve više gubi ulogu istinskog utočišta s mitskim predikacijama, njezina poticajnost i radijacija nipošto nije manja, bilo da je riječ o obitelji kao egzistencijalnoj potrebi i iskustvu, bilo kao pjesničkoj inspiraciji“ (Bošković, 2006: 20).

Usprkos tomu, Anđelka Peko i sur. zaključuju kako je u udžbenicima malo tekstova s obiteljskom tematikom, a oni koji govore o obitelji predstavljaju idiličnu obiteljsku sliku (2006: 131), povezanu s religijskim aspektima (2006: 129). Vesna Grahovac-Pražić dodaje kako se izbjegava problematizirati obiteljski diskurs te kako je pri metodičkoj obradi često zadržavanje na samo jednoj vrijednosnoj razini teksta; „metodički instrumentarij ne uključuje tekstove u diskursnom polju i čitanje u prostoru i vremenu“ (2006: 138). Vlado Pandžić upućuje na općeprošireni negativni stav neoliberalnog društva i medija u njegovoj službi prema instituciji obitelji (2006: 169) te se zalaže za afirmaciju obiteljskog života (2006: 171). Suvremena hrvatska književnost za djecu i mlade prepoznaje takvu stvarnost u kojoj se obitelj transformira iz relativno čvrste zajednice jasno definiranih uloga u fluidnu strukturu.

Prostor je u suvremenim društvenim i humanističkim znanostima posljednjih 40-ak godina aktualiziran kao društveni i kulturni konstrukt. U skladu je to s postmodernističkim relativizmom koji, pojednostavnjeno rečeno, nastaje kao produkt nemogućnosti da se jednoznačno odgovori na izazove svijeta naoko enormnih prilika koje se često manifestiraju ili kao nesnalaženje ili kao iluzija. Prostor na koji smo primarno naviknuti kao na fizičku, zatvorenu, jasno omeđenu i opipljivu kategoriju, proširuje svoje značenje konceptom prostornosti koji relativizira prostor stavljajući u središte razmatranja čovjekov doživljaj prostora iz različitih (osobnih ili društveno uvjetovanih) perspektiva. U arhitekturi je tako istaknuta razlika između mjesta kao prostora konkretnog iskustva pojedinca i znatno apstraktnijeg pojma prostora koji podrazumijeva prostorne predodžbe koje nužno ne obuhvaćaju neposredno iskustvo (usp. Lipovac, 1999). Stipe Grgas (2014: 49) primjećuje kako povratak prostoru nije nekakav epohalni zaokret u znanosti, ali upućuje na to da je očigledno nešto u okviru prostora ostalo nedefinirano; „(...) svaki istraživački zaokret, pa tako i zaokret prema prostoru čini vidljivim, oprisutnjuje ono što je dotad bilo latentno. Na sličan način znanost o književnosti (...) iznosi na vidjelo agendu koja se ili podrazumijevala ili nedovoljno uvažavala“ (Grgas, 2014: 53). Ivana Brković² pojašnjava kako je u suvremenom poimanju prostora riječ o dvama pristupima; Doris Bachman-Medick koja govori o prostornom obratu i Edwarda Soje koji smatra da je riječ o novom poimanju prostora (prema Brković, 2013: 116).

Koncept obiteljskog prostora iz naslovne sintagme ne postoji kao stabilan teorijski pojam, već kao proizvoljna sintagma autorice ovog rada. Nameće se kao mogućnost koja proizlazi iz teorija o prostoru i prostornosti, a podrazumijevao bi asocijativni odnos prema obitelji koji se nadograđuje na koncept obitelji kao fizičkog realiteta. Taj prostor, dakle, nije samo ni nužno prostor jasno omeđenog (fizičkog) doma (kuće, grada, domovine) unutar kojeg obitelj kao skupina pojedinaca sjedinjenih u obiteljskoj zajednici fizički postoji, nego postaje prostorni imaginarij doma. Foucaultovom terminologijom heterotopije (prema Brković, 2013: 117) u kontekstu ove analize obuhvatila bi se obitelj kao stvarni koncept s jedne strane, te druge predodžbe koje početnu predodžbu konkretnog koncepta obiteljske zajednice potvrđuju ili osporavaju. Obiteljski prostor u lektiri primarnoga osnovnoškolskog obrazovanja (razredna nastava) razmatrat će se s obzirom na Lefebvreove kategorije fizičkoga, mentalnog, duhovnog i društvenog prostora i njihovih preklapanja, ono što se često naziva „spacijalnim imaginarijem“. Stipe Grgas (2014: 51), svjestan teorijske fluidnosti i nedovoljne analitičke promišljenosti teorijskih pojmova, pokušava vrlo konkretno definirati pojam „spacijalnog imaginarija“. Određuje ga kao „onaj dio svijeta koji pojedinac ili

² Brković (2013. i 2014.) uz navedene pristupe donosi pregled važnijih istraživanja o prostoru.

kolektivitet izdvajaju iz protežnosti i na kojemu uprizoruju i žive partikularnu egzistenciju. Spacijalni imaginarij stoga je kognitivno - afektivni okvir pojedinca i kolektiviteta konstruiran pomoću proživljenih iskustava, percepcije i spoznaje. (...) On je objedinjujuća konfiguracija koja supsumira ono što je relevantno i marginalizira preostatak. Taj se imaginarij obrazuje ne samo pozitivnim određenjem nego i strategijama isključivanja, logikom pozicioniranja prema drugome.“ (Grgas, 2014: 52).

Obiteljski prostorni imaginarij podrazumijevao bi „jedinствен (subjektivan) doživljaj prostora s nizom spacijalnih jedinica snažnoga značenjskog potencijala“ (Ivon, 2016: 311).

Cilj je takve analize razmotriti kakav obiteljski prostorni imaginarij posreduju učeničke lektire u prvotnom razdoblju čitačke pismenosti. Grahovac-Pražić naglašava kako je slika obitelji određena i književnim rodом i vrstom (2006: 134), no ovdje to nije bilo temeljno polazište u odabiru analiziranih. Osnovni je kriterij odabira bila uvrštenost književnog djela na popis lektire te učestalost njegove primjene u čitačkoj praksi učenika, na temelju iskustva komunikacije s učiteljima razredne nastave. Uz to, analizirani su neki tekstovi koji su se autorici činili zanimljivima s obzirom na pristup temi obitelji (primjerice, djela *Tko vjeruje u rode još*, *Pas zvan gospodin Bozzi*). S obzirom na to da u pristupu temi obitelji rod i vrsta književnog djela nisu nevažni, valja ipak napomenuti da su većinom analizirana prozna djela (priče i romani) te da se kod pojedinih književnih vrsta, primjerice u bajkama, upozorilo na specifičan poetički imaginarij koji je utjecao i na oblikovanje slike obiteljskog prostora.

Analizirana su sljedeća književna djela:

1. razred: L. Bauer, *Tri medvjeda i gitara*, A. Đokić-Pongrašić, *Nemaš pojma, Grizlijane*, Ž. Horvat-Vukelja, *Slikopriče*, Ž. Horvat-Vukelja, *Hrabrica*, E. Janikovszky, *Baš se veselim*, S. Junaković, *Dome, slatki dome*, J. Sigsgaard, *Pale sam na svijetu*

2. razred: C. Collodi, (2009), *Pinokio*, K. Čapek, *Poštarska bajka*, N. Iveljić, *Božićna bajka*, H. Kovačević, *General Kiro miš*, N. Videk, *Pismo iz Zelengrada*, R. Zvrko, *Grga Čvarak*

3. razred: I. Brlić-Mažuranić, *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, M. Lovrak, *Vlak u snijegu*, S. Pilić, *E, baš mi nije žao*, S. Polak, *Dnevnik Pauline P.*

4. razred: Békeffi, *Pas zvan gospodin Bozzi*, I. Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine*, A. Gardaš, *Bakreni Petar*, M. Lovrak, *Družba Pere Kvržice*, M. Marušić, *Snijeg u Splitu*, N. Mihoković-Kumrić, *Tko vjeruje u rode još*, Z. Kolarić-Kišur, *Moja Zlatna dolina*, H. Kovačević, *Tajna ribljeg oka*, Z. Pongrašić, *Mama je kriva za sve*, N. Pulić, *Ključić oko vrata*, S. Šesto Stipančić, *Bum Tomica I*, J. Truhelka, *Zlatni danci*.

Polazna je hipoteza da u književnim djelima s popisa lektire od 1. do 4. razreda prevladavaju ona koja na različite načine obitelji i obiteljskom prostoru pristupaju kao jednoj od središnjih točaka dječjeg svijeta, ali da suvremena dječja književnost transformaciju obitelji prepoznaje kao intrigantni suvremeni fenomen, prikazujući prostor njezina redefiniranja.

Analiza korpusa

Kriterij za odabir književnih djela za potrebe ovog rada jest njihova uvrštenost na popis lektire te učestalost njihove primjene u čitačkoj praksi učenika, koja se temelji na iskustvu višegodišnje komunikacije autorice rada s učiteljima razredne nastave. Obuhvaćeni su svi razredi razredne nastave, s naglaskom na 1. i 4., čime se najdosljednije uočava cjelovitost pristupa temi, s obzirom na to da je riječ o najnižem i najvišem stupnju u početnom obrazovanju. Obiteljski prostor(ni imaginarij) određen je trima točkama u odnosu na koje će se književna djela s popisa lektire analizirati: (1) struktura obitelji, (2) koncept doma, (3) obiteljski duhovni i emocionalni prostor.

1. razred

U svim analiziranim književnim djelima u 1. razredu obitelj je gotovo neizostavno povezana s odvijanjem radnje. Radnja se ne odvija uvijek unutar obitelji, ali se uvijek odnosi na obitelj, gotovo je uvijek na različite načine usmjerena prema obitelji. Medvjed Grizljan u priči Ane Đokić-Pongrašić *Nemaš pojma, Grizlijane* odvaja se od majke s ciljem da joj se vrati s iskustvom, odgovoran i osamostaljen. Odvajanje nije lagano, ali i nakon toga mučnog procesa obitelj ga čeka kao trajno utočište. Iako obiteljski prostor čini samo jedan roditelj, odsustvo se oca ne problematizira, pa se i ne može govoriti o strukturi krnje obitelji. Putovanje je u 1. razredu česta metafora sazrijevanja, pozitivne promjene i književni subjekt rado je prihvaća, ali uvijek s tendencijom povratka domu. Prostor doma, iako uključuje fizičke prostore i povratak konkretnoj obiteljskoj zajednici, zapravo je prije svega duhovni i emocionalni prostor sigurnosti i privrženosti.

Glavni lik antologijske priče Jensa Sigsgaarda *Pale sam na svijetu*, dječak Pale, također radosno prihvaća avanturu putovanja, ali opet s tendencijom povratka obitelji, štoviše, čežnju za obitelji prekida spoznaja da je odvajanje od obitelji bio samo san, tek na prvi pogled privlačan. Stožerna figura obiteljskoga i metafora emocionalnog utočišta jest majka, a prostor doma uz obitelj čine i prijatelji pa su obitelj i prijatelji kao nerazdvojna cjelina predmet žudnje književnog subjekta: „Zaželio sam se prijate-

lja, zaželio se tate i mame. Najviše se zaželio mame.“

Prijateljstvo kao koncept vrlo blizak obitelji apostrofira i Željka Horvat-Vukelja u priči *Hrabrica*. Obiteljski prostorni imaginarij prostor je fizičke i emocionalne sigurnosti i u priči Svjetlana Junakovića *Dome, slatki dome*. Putovanje je primamljiva avantura, ali se pojavljuje u metafori šume – nepoznatoga, strašnog svijeta. Obiteljski prostor ovdje je fizički, opipljivi prostor koji ispunjava pozitivnim emocijama, sigurnošću i olakšanjem, što glavni lik obuhvaća učeniku 1. razreda lako shvatljivom rečenicom: „O kako sam bio sretan kad sam opet ugledao svoj dom!“.

Sličan je koncept ponudila Željka Horvat-Vukelja u jednoj od svojih slikopriča (*Snjegović*). Dom je i tu prisutan kao fizička i mentalna predodžba prostora sigurnosti i utočišta. Horvat-Vukelja u svoje priče uključuje obiteljsko božićno okupljanje i proslavu Majčina dana. Majka je opet predstavljena kao obiteljski stožer prema kojem se ostatak obitelji odnosi sa zahvalnošću i poštovanjem. Tako prigodni dar za majku nije ništa materijalno, nego uredan i skladan dom koji se postiže obiteljskim zajedništvom temeljenim na podijeljenim ulogama i dužnostima unutar obitelji. Stjepan Hranjec (2006: 27) navodi različite tipove obitelji u dječjem romanu: homogenu obitelj, socijalno-stalešku obitelj, luckastu obitelj, krnju obitelj, razorenu obitelj, *supstitucijsku* obitelj, urbanu *formalnu* obitelj, obitelj u humorno-fantazijskom svijetu i sl. (Hranjec, 2006: 28). Iako nije riječ o dječjem romanu, u većini djela s popisa lektire u 1. razredu riječ je najčešće o tradicionalnom tipu jasno strukturirane nuklearne obitelji, katkad proširene (kako je, primjerice, u knjizi *Baš se veselim* Ewe Janikovszky). Obiteljski prostor, prostor je užeg ili šireg zavičaja, povezuje se mahom s vanjskim prostorima, koncept doma rijetko je fizički omeđen (kuća, stan, ustanova).

Bajke braće Grimm nude modele narušenih obiteljskih odnosa (primjerice, *Snjeguljica, Ivica i Marica*), no oni su žanrovski uvjetovani, odnosno dio su bajkovitoga poetičkog instrumentarija koji uključuje sretan završetak i povratak obitelji koja nije idealna, pa stoga podrazumijeva niz konfliktnih situacija, ali je na koncu ipak područje emocionalne sigurnosti i duhovne stabilnosti, zahvaljujući barem jednom njezinu članu, kako je to u korpusu odabranom za 1. razred. Narodne bajke, kako je poznato, primarno nisu pisane za djecu, podliježu specifičnoj poetici usmenoknjiževnog prenošenja koje u cjelini često odražava složene obiteljske odnose. O potencijalu bajki u rješavanju složenih (obiteljskih) problema, mnogo se pisalo. Gennady Viktorovich (2006) podsjeća na smjer njihove sudbine nakon što ih se, u skladu s novim (materijalističkim) odgojnim paradigmama u Rusiji 20-ih godina prošlog stoljeća, pokušalo rasteretiti folklornoga, tradicijskog sloja. Navodi primjere suvremenih bajki koje su zadržale tradicionalne vrijednosne obrasce.

„Ipak, bez obzira na to što su tradicionalni folklorni motivi, u tom broju obiteljski, izgubili glavno značenje, taj je proces dao ovom žanru veliki potencijal. Pojavila se

bajka s osobnim autorskim sižeom koja nije bila vezana za folklorne izvore, ali je čuvala unutarnji smisao i poetsku moć narodnog djela (...) Bajna idealizacija i uopćavanje dali su ovdje mjesto velikoj umjetničkoj konkretizaciji, detaljizaciji, individualizaciji, pojavljuje se neophodnost obrazloženja i argumentacije događaja i ponašanja lika, određene psihologizacije“ (Gennady Viktorovich, 2006: 83).

Umjetničke bajke, dakle, zadržale su mnogo unutarnje logike svojih narodnih uzora. Visinko tako podsjeća, na primjeru umjetničke bajke, kako svijet bajki nije jednodimenzijski kakvim se često shvaća. *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić tako, usprkos tomu što zagovaraju vrijednosti tradicionalne obitelji, nude istovremeno i sliku disfunkcionalne obitelji u propadanju, ali uvijek s pozitivnim ishodom i težnjom prema slici idealne obitelji.

Duhovni obiteljski prostor u lektiri za 1. razred podrazumijeva učenje odgovornosti, osamostaljivanje, međugeneracijsku suradnju. Ocu triju medvjeda u priči Ludwiga Bauera *Tri medvjeda i gitara* njegovi su sinovi bili „oslonac u starosti“, a dijete iz priče *Baš se veselim* uči se razveseliti članove svoje šire i uže obitelji empatično, uvažavajući njihove navike i potrebe.

Obiteljski prostorni imaginarij u lektiri za 1. razred prije svega je duhovno i emocionalno poticajna i ohrabrujuća sredina u okviru jasno podijeljenih rodnih uloga, a prijateljstvo se naslanja na obitelj jer je dobar prijatelj poput člana obitelji.

2. razred

U 2. razredu obiteljski prostor vrlo je sličan konceptu 1. razreda. Pinokio živi s ocem, a general Kiro, miš u istoimenoj priči Hrvoja Kovačevića, s prijateljem koji supstituira obitelj. Njegov prijatelj živi sasvim običnim postolarskim životom prihvaćajući sudbinu tek dobrog čovjeka. Usprkos autorskom glasu koji kaže: „Dobri ljudi ponekad su smiješni“, nema sumnje u isplativost poštenja i dobrote.

U *Poštarskoj bajci* Karela Čapeka nema izravnih aluzija na obiteljski prostor, no temeljna je pokretačka snaga priče ljubav i požrtvornost za drugoga što je jedan od prepoznatljivih duhovnih prostora obitelji u gotovo svim analiziranim tekstovima. Obiteljski prostori i dalje su otvoreni prostori zavičaja, uže zajednice, a duhovni prostor prepoznaje se u zajedničkome predanom radu za zajednicu.

Djed i ognjište kao tradicionalni simboli obitelji i prepoznatljiva simbolika u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić, javljaju se i u *Božićnoj bajci* Nade Iveljić. Ne okuplja se konkretna obitelj, već odabir takvog imaginarija simbolizira obiteljsku stabilnost kao temelj širega društvenog djelovanja.

U pjesničkoj zbirci Ratka Zvrka *Grga Čvarak* obitelj se posebno ne tematizira, pjesme su uglavnom usmjerene na dječji svijet igre i mašte. Iako se sadržaj naslovne

pjesme izravno ne dotiče obitelji, jasna je njezina pozicija u duhovnoj predodžbi lirskog subjekta: otvoren, slobodan, nesputan prostor Grgina djetinjstva lišen roditeljske angažiranosti ne umanjuje emocionalnu vezu s obitelji. Svi dječji nestašluci kojima izlazi iz predodžbe o idealnom djetetu, rasplinjuju se u slici bolesne majke nad kojom Grga bdije cijelu noć.

Idejni koncept zajedništva i zajedničkog djelovanja za opću dobrobit, najčešće na primjeru užeg zavičaja, prepoznatljiv je u tekstu *Pisma iz Zelengaja* Nevenke Videk, ali i u kanonskim djelima *Vlak u snijegu* i *Družba Pere Kvržice* Mate Lovraka, s popisa lektire u 3., odnosno u 4. razredu. U vanjskom prostoru obitelji iz susjedstva funkcioniraju kao velika obitelj.

3. i 4. razred

U 3. razredu, a to se nastavlja i u 4., Sanja Pilić uvodi u dječju lektiru predodžbu disfunkcionalne obitelji. Dragica Haramija (2006: 57–58), kao i Hranjec, uočava složenu tipologiju suvremene, postmoderne, obitelji, ali i činjenicu da u lektiri od 1. do 4. razreda prevladavaju tradicionalniji obiteljski obrasci, odnosno da se „u dječjoj književnosti uloga obitelji razlikuje od one u književnosti za mlade“ (Haramija, 2006: 59). U svojoj knjizi *E, baš mi nije žao* prostor obitelji uglavnom je zatvoren iza vrata stana/kuće gdje dijete živi sa samohranom majkom. Emocionalni obiteljski prostorni imaginarij povezan je s osjećanjem necjelovitosti i neželjenosti od oca koji napušta obitelj iz nejasnih razloga. Prazninu popunjavaju širi članovi obitelji koji svojim raznolikim karakteristikama izgrađuju obiteljsku svakodnevicu. Suvremeni obiteljski život ilustrira i *Dnevnik Pauline P* Sanje Polak, ali ona zadržava relativno čvrstu, tradicionalnu strukturu u suvremenoj stvarnosti. S druge strane, i starija književna djela, poput *Čudnovatih zгода šegrt Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić i njezinih *Priča iz davnine*, donose sliku poremećenih obiteljskih odnosa koji se ipak zaključuju slikom idealne obitelji.

Ključić oko vrata Nikole Pulića, naslov s popisa lektire za 4. razred, 80-ih je godina 20. stoljeća najavio novi obiteljski prostor: zatvoren, fizički skučen, najčešće smješten u urbanoj sredini unutar koje obiteljski prostor čini uža obitelj u odnosu na koju se književni subjekt, često osamljen, postavlja kao tragač za sigurnim obiteljskim ozračjem.

Krnje obitelji u kojima se pojedini članovi trude zamijeniti nezamjenjivo (izostanak jednoga od članova) čini koncept doma u romanu Zorana Pongrašića *Mama je kriva za sve*. Glavni lik, dječak Berislav, odrasta sa samohranom majkom, očevi postupci nejasno su motivirani (donekle je jasno zašto otac napušta majku, ali nije jasno zašto napušta dijete). Ta činjenica u djeteta izaziva osjećaj manje vrijednosti:

„Bio je siguran da će lopovi računala prodati, ali ga je mučilo što će uraditi s njim. Hoće li i njega prodati? I kome? Zamislio je oglas: ‘Jeftino se prodaje klinac sa smiješnim prezimenom i smiješnom odjećom, a dajemo i popust od 10 posto jer ga je i vlastiti otac napustio!’“ (Pongrašić, 2000: 34)

„Dolje, na ulici, ugleda nekog čovjeka u sivom kaputu i sa šeširom na glavi koji ga podsjeti na tatu. Istina, njegov tata nikada nije nosio sive kapute, jer je mama tvrdila da izgleda grobljanski, a nije nosio ni šešire; samo je jednom na glavu bio stavio kapu načinjenu od novina, dok je, poslije jedne od maminih slikarskih faza, bojio kuhinju ponovno u bijelo. Svejedno, Bero je pomislio da bi to mogao biti tata, koji je nekako, nije važno kako, saznao što se s Berom dogodilo, pa ga sad dolazi spasiti.“ (Pongrašić, 2000: 54).

Dom je zatvoreni, intimni prostor, stambena zgrada, prostor grada, na što se nadovezuje i virtualni prostor kao prostor djetinjstva, a sve to proživljava dječak jedinac s malim brojem (ili bez) braće, sestara i prijatelja. S druge strane, suživot njegovih prijateljica, sestara blizanki, Marte i Stele, implicitno apostrofira radost sestrinskog odnosa, usprkos nepomirljivim karakternim suprotnostima, upućujući na to da ljubav nadjačava sve razlike. Sestre uživaju u svojoj pustolovini „tajnovitog“ života, u pothvatima daleko od očiju roditelja. Ipak, autor sitnim detaljem ne zaboravlja upozoriti na društveni kontekst unutar kojeg se odvija obiteljski život pa njihov otac u slobodno vrijeme igra igrice (Pongrašić, 2000: 107). To nije samo zabava, nego i opaska o roditelju koji, iscrpljen obvezama, nema autoritativnu snagu biti čvrst oslonac obitelji:

„Isuse, pa da te starci vide takvu dobili bi nervni napad! A tati bi opet proradio čir, pa bi morao uzeti bolovanje, a onda zaboravi igrice na kompjutoru. Kraj njega ne bi došla na red ni za sto godina.“

Obiteljski duhovni prostor čini čežnja za obiteljskom cjelovitošću, kuća se doživljava kao utočište i sigurnost, iako glavni (i sporedni) likovi nemaju uvijek model koji bi ih tomu poučio. Disfunkcionalne obitelji Berislavovih otmičara, Ožiljka i Brade, služe mladom čitatelju kao nepoželjan model. Ožiljak je nadimak dobio zbog ožiljka koji je posljedica očeva fizičkog nasilja potaknutog alkoholizmom. Odabir životnog zanimanja također je posljedica izostanka obiteljske podrške, zbog čega njegov slikarski talent, iako prepoznat, nikada nije ostvaren. Brada se novcem stečenim prodajom ukradenih predmeta želi klonirati „zato kaj sam celi život bil sam, eto zakaj“. „A sad bum imal još jednog istog kao ja (...) Koji bu uvek s menom i koji bu me uvek najbolje razumel!“ (Pongrašić, 2000: 65). Ironijskim odmakom, autor humorizira tragiku obiteljskog rasapa, tako da se može govoriti o duhovnome obiteljskom prostoru cjelovite obitelji pa se Berislavov otac na samom kraju vraća.

Za razliku od krnjih obitelji kao posljedice svjesnog prekida kontakta među rodi-

teljima, kanonsko djelo J. Spiry *Heidi* nastavlja se na tradiciju romana o siročetu, a disfunkcionalna obitelj nastala je slijedom nesretnih okolnosti (majčina smrt, dijete pripada teti koja ga prosljeđuje djedu). Djed nadomješta izostanak roditelja postajući djetetova idilična obitelj, zapravo to primarno postaje zavičaj i ukupnost emocija koje pruža. Kada Heidi spletom okolnosti završi u imućnijoj obitelji koja joj uz materijalnu, pruža i emocionalnu podršku, ona ne čezne isključivo za djedom, nego za prostorom koji je u svojoj ukupnosti (priroda, životinje, hrana, zrak) predstavljao prvotnu obitelj. Nesiguran obiteljski prostor u dječjoj književnosti može biti uzrokovan i izvanrednim događajima. Sanja Vrcić-Mataija, pišući o ratnoj književnosti, uočava kako se u takvim primjerima preobražava paradigma djetinjstva u kojem djeca postaju ratni stradalnici, a egzistencijalni strah od smrti njihova svakodnevnica (2006: 39). U situaciji u kojoj su roditelji u nesvakidašnjim, izvanrednim okolnostima, na ratištu ili u bolnici, imaginarij kuće pravi je primjer kohezije fizičkog i duhovnog prostora. Autorica navodi kako pustolovina kao paradigma pustolovnog romana u tom slučaju mijenja određenje svojega temeljnog pojma; dok je u pravome pustolovnom romanu pustolovina prostor zabave i bijega od svijeta odraslih, u ratnom romanu ona je prostor bijega od pustolovine, želje da je se napusti i želje za približavanjem svijetu odraslih (2006: 40).

U književnom djelu s popisa za 4. razred, *Snijeg u Splitu* Matka Marušića, obiteljski život odvija se unutar kuće, ali gotovo podjednako i izvan kuće, u kvartu. Čak i kada se odvija u intimnoj atmosferi fizički omeđenog prostora poput kuće, često je prisutan netko iz šire zajednice. Vinko Brešić (2004: 103–106) usmjerenost na vanjske prostore, na širu zajednicu, odnosno na ljude, smatra karakteristikom mediteranskog regionalizma. U Marušićevoj zbirci priča susjedi su involvirani u međusobne obiteljske živote, neprestano su prisutni u unutarnjemu obiteljskom prostoru. Mediteranski duhovni okvir podrazumijeva prožimanje intimnoga i lokalnoga, javnog života. Cjelovita obitelj tradicionalno podijeljenih uloga, jasno je definirana očinskom i majčinskom figurom. Oboje su oslonac djeci u presudnim i teškim životnim situacijama kao što su bolest ili skrb za obrazovanje djece. Djeca su uključena u svijet odraslih, ona se prilagođavaju aktivnostima odraslih, ne odrasli njima. Glavni lik tako odlazi u lov s ocem, a igra je sastavni dio dječjeg svijeta u kojoj su odrasli samo promatrači. Roditelji su moralna vertikala, uvijek su prisutni kao „nepostojeće oko“, iako je njihov fizički svijet odijeljen od svijeta djece. Djeca proživljavaju djetinjstvo neopterećena kontinuiranom paskom roditelja, ali uvijek u strahu od njihove kontrole i batina koje su samorazumljivi dio djetinjstva.

Fantastični roman Istvána Békeffyja *Pas zvan gospodin Bozzi* nudi sličan koncept obiteljskoga prostornog imaginarija talijanskih migranta koji podrazumijeva povezivanje obitelji unutar uže zajednice na opću dobrobit. Riječ je o tročlanoj strukturi koja

uključuje i transcendentno: Bog – pojedinac – zajednica. Ta je trijada iskazana sljedećim navodom: „Vi ste postali pas jer nikada niste pokušali biti čovjek. Biti čovjekom zahtijeva prilične obveze prema ljudima i prema Svevišnjem.“ (Békeffy, 1997: 47). Tradicionalna talijanska obitelj suprotstavljena je osamljenosti odvjetnika Bozzija koji odbija povezanost s drugim ljudima. Obiteljski duhovni prostor izgrađuje zajedništvo, a pojedinac koji nikada nije zadobio pažnju bližnjih pretvara se u nečovjeka što simbolizira njegova transformacija u psa.

Anto Gardaš u *Bakrenome Petru*, također naslovu s popisa lektire za 4. razred, zagovara poštovanje prema kulturnoj, arheološkoj baštini, a dinamična, pustolovna radnja ne priječi iščitavanje afirmativnog odnosa autora prema užem zavičaju. Obitelj čine roditelji i djeca. Likovi roditelja pojavljuju se sporadično i nisu znatno involvirani u život djece. Odrasli su promatrači koji se uključuju u situacijama koje djeca ne mogu riješiti.

U *Bum Tomici 1* Silvije Šesto Stipančić obiteljski se prostor predočava nizom kratkih anegdotalnih priča iz svakodnevice. Odvija se unutar zatvorenog prostora moderne obitelji, narušenog autoriteta roditelja/odraslih. Poteškoćama u uspostavljanju roditeljskih granica pristupa se humoristično: „(...) Mama! Obuci me! Mama! Odi mi u sobu po...Mama juri. Uopće ne pruža otpor. Brza je kao indijanska strijela. Kosa joj od te brzine vijori kao indijanska perjanica, strši na sve strane, a sve zbog te žurbe.“ (Šesto Stipančić, 2006: 17). Komunikacija između roditelja i djece eksplicitna je i prijateljska, bez postavljanja granica dijete – roditelj: „Tata je zezao mamu da mu se mlijeko zgadilo, jer dok je cicao mamino ona je pušila.“ (Šesto Stipančić, 2006: 22–23). Roditeljima su djeca smetnja u vlastitom prostoru zabave: „Bio je sve nervozniji, jer tekma samo što nije počela, a mi nismo bili ni na pragu snova.“ (Šesto Stipančić, 2006: 23) // „- Što je opet, za Boga miloga, kaj ja ne mogu u miru ni kavu popiti?! - mama je baš bila namjeravala gucnuti svoju kavu i okrenuti nekoliko telefonskih brojeva dok ne stigne Onči iz škole.“ (Šesto Stipančić, 2006: 26). Predci nisu uzor, nego ih se ironijski kritizira (primjerice, unuk je škrt na djeda; djed se percipira kao uzrok izvjesnom nedostatku).

U potpunosti je to oprečno obiteljskoj atmosferi u kanonskim djelima koja oslikavaju drukčiji obiteljski prostor poput Truhelkinih *Zlatnih danaca* ili djela *Moja Zlatna dolina* Zlate Kolarić-Kišur. U njima je riječ o tradicionalnoj obitelji jasno određenih uloga. Djevojčice sanjaju kako će kad odrastu biti mame koje će zibati pravu djecu (Kolarić-Kišur, 2005: 19–20). Roditelji rade do kasno u noć, a dužnost i poštenje dvije su riječi koje je književni subjekt najčešće čuo u svijetu odraslih i koje izgrađuju njegov vrijednosni sustav (Kolarić-Kišur, 2005: 23). Novca je uvijek bilo manje nego ga je trebalo, ali nije se živjelo u oskudici čime se predstavlja vrlina skromnosti. Obiteljski život odvija se u kući, ali i u otvorenom prostoru zavičaja što neizostavno

podrazumijeva kontakt s prirodom (brojni opisi biljaka, drveća; priroda se doživljava kao prostor igre i emocionalno utočište):

„Što je nama, djeci, značio naš Grabik? Nije to bio samo skup nijemih stabala, u čijoj bismo se sjeni igrali i odmarali od igre i trke. Razigrana dječja mašta davala je tim vjernim pratiocima naših igara uvijek nove oblike i nov sadržaj. Oni visoki, uspravni grabovi podsjećali si nas na divove iz priča. Skriveni među njihovim granama osjećali smo se zaštićeni, sretni kao ptice koje su oko nas bezbrižno pjevušile.“ (Kolarić-Kišur, 2005: 10).

Život djece odvija se u nesputanoj dječjoj igri. Odrasli su prolaznici u njihovoj igri, ali su uvijek prisutni kao podrška. Usprkos financijskim poteškoćama, u dječje obrazovanje i napredak se ulaže, a poštenje i dužnost primarne su životne vrijednosti. Truhelkini junaci, kao i oni u Zlate Kolarić-Kišur, odrastaju u obitelji poštenih intelektualaca čija se svakodnevnica sastoji od kontakata s drugim intelektualcima pa je odrastanje uz knjige djeci prirodni obiteljski ambijent.

Među novijim književnim naslovima s popisa lektire ima i onih, najčešće kriminalističko-pustolovnih, unutar kojih prostor djetinjstva u urbanoj sredini jednako nesputano supostoji s tradicionalnim obiteljskim obrascima, poput *Tajne ribljega oka* Hrvoja Kovačevića. Riječ je o obitelji tradicionalne strukture. Odnosi među bratom i sestrom obilježeni su verbalnom eksplicitnošću, suvremenom žargonskom komunikacijom, ali su suštinski prisni.

U kontekstu odstupanja od tradicionalne strukture dječjeg romana i tematske složenosti ističe se roman Nade Mihoković-Kumrić *Tko vjeruje u rode još*. Radnja se u cijelosti događa u obiteljskom domu te – u maternici. Priču pripovijeda zametak, budući član, odnosno članovi obitelji, s obzirom na to da je riječ o blizankinjama. Unutar tradicionalne, na prvi pogled skladne obitelji, razotkriva se skriveni svijet odnosa između majke i oca. Majka zdravorazumski prihvaća novu situaciju, neplaniranu trudnoću, dok se otac teže miri s proširivanjem obitelji, sugerirajući abortus. Majčin svjetonazor naslonjen je na vrijednosni sustav koji baštini iz djetinjstva, a u romanu se očituje kao međugeneracijska povezanost posredstvom motiva majčine bake i majčina zavičaja. Roditelji su fizički prisutni, no često su duhovno odsutni čime je prikazana slika transformacije suvremene obitelji.

Zaključak

U književnim djelima s popisa lektire od 1. do 4. razreda obitelj zauzima neizostavno mjesto. Analizirana su sljedeća književna djela:

1. razred: L. Bauer, *Tri medvjeda i gitara*, A. Đokić-Pongrašić, *Nemaš pojma, Grizlijane*, Ž. Horvat-Vukelja, *Slikopriče*, Ž. Horvat-Vukelja, *Hrabrica*, E. Janikovszky, *Baš se veselim*, J. Sigsgaard, *Pale sam na svijetu*

2. razred: C. Collodi, (2009), *Pinokio*, K. Čapek, *Poštarska bajka*, N. Iveljić, *Božićna bajka*, S. Junaković, *Dome, slatki dome*, H. Kovačević, *General Kiro miš*, N. Videk, *Pismo iz Zelengrada*, R. Zvrko, *Grga Čvarak*

3. razred: I. Brlić-Mažuranić, *Čudnovate zgode šegрта Hlapića*, M. Lovrak, *Vlak u snijegu*, S. Pilić, *E, baš mi nije žao*, S. Polak, *Dnevnik Pauline P.*

4. razred: Békeffi, *Pas zvan gospodin Bozzi*, I. Brlić-Mažuranić, *Priče iz davnine*, A. Gardaš, *Bakreni Petar*, M. Lovrak, *Družba Pere Kvržice*, M. Marušić, *Snijeg u Splitu*, N. Mihoković-Kumrić, *Tko vjeruje u rode još*, Z. Kolarić-Kišur, *Moja Zlatna dolina*, H. Kovačević, *Tajna ribljev oka*, Z. Pongrašić, *Mama je kriva za sve*, N. Pulić, *Ključić oko vrata*, S. Šesto Stipančić, *S. Bum Tomica 1*, J. Truhelka, *Zlatni danci*.

Analiza odabranih književnih djela pokazuje da je obiteljski prostor uokviren u relativno čvrstom poimanju obitelji kao zajednice jasno određenih uloga te da obitelj postoji kao okosnica svih drugih prostora u dječjem životu jer se iz svih prostora dijete vraća obitelji ili pak iz nje kreće. S druge strane, analiza potvrđuje da je obiteljski prostor promjenjiv, odnosno da odražava društvenu stvarnost.

S obzirom na tri razmatrane točke u realizaciji obiteljskoga prostornog imaginarija, (1) struktura obitelji, (2) koncept doma, (3) obiteljski duhovni i emocionalni prostor, može se zaključiti kako je obitelj zastupljena najčešće kao konkretni, fizički koncept koji čine članovi obitelji (uglavnom je riječ o nuklearnoj ili tek blago proširenoj obitelji) unutar određenog prostora. Koncept doma unutar kojeg se odvija obiteljski život, u starijim književnim naslovima (nastalima do 80-ih godina prošlog stoljeća) odvija se u snažnom interferiranju unutarnjeg i vanjskog prostora. Posljednja dva desetljeća 20. stoljeća prekretnica su u smislu da inauguriraju književna djela u kojima se obiteljski život odvija unutar nuklearne obitelji koja, najčešće s jednim djetetom, obitava u omeđenome, zatvorenom prostoru. Na dječjoj književnoj sceni obiteljski prostor očituje se postupno, ponajviše u djelima s popisa lektire za 4. razred, kao prostor nesigurnosti, emocionalne nestabilnosti i čežnje za čvrstom obiteljskom strukturom.

Može se, dakle, govoriti o dvama obrascima obiteljskoga prostornog imaginarija: (1) Kanonska književna djela jasnije se određuju prema duhovnom prostoru koji je iz-

građen na tradicionalnim obiteljskim vrijednostima. (2) Noviji naslovi uvode duhovni prostor liberalnih odnosa unutar obitelji, te se katkad određuju prema tradicionalnim obiteljskim obrascima kao poželjnima (*Mama je kriva za sve*), a katkad primarno prepoznaju i prikazuju obiteljski prostor onakvim kakav jest, izostavljajući vrijednosno određenje prema opisanim pojavama (*Bum Tomica 1*). Time se potvrđuje polazna hipoteza o suvremenoj dječjoj književnosti (podrazumijevajući pri tome kao granicu 80-e godine 20. stoljeća) koja transformaciju obitelji prepoznaje kao intrigantni suvremeni fenomen, prikazujući prostor njezina redefiniranja. Razmatrajući ukupan popis lektire od 1. do 4. razreda, može se zaključiti da je prvi obrazac dominantniji.

LITERATURA

- BOŠKOVIĆ, I. J. (2006). Tema obitelji u dječjoj književnosti. U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (19–25). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- BREŠIĆ, V. (2004). *Slavonska književnost i novi regionalizam*. Osijek: Matica hrvatska.
- BRKOVIĆ, I. (2013). Književni prostori u svjetlu prostornog obrata. *Umjetnost riječi*, LVII. (1-2), 115–138.
- BRKOVIĆ, I. (2014). Identitet prostora i prostori identiteta/alteriteta u epu Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića. U: Molvarec, L. (ur.), *Mjesto, granica, identitet. Prostor u hrvatskoj književnosti i kulturi*. (29–48). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola.
- GENNADY VIKTOROVICH, P. (2006). Obitelj u bjeloruskoj dječjoj književnosti: tradicije i suvremenost (na primjerima bajki Uladzimira Karakieviča). U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (81–87). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- GRAHOVAC-PRAŽIĆ, V. (2006). Slika obitelji u čitankama razredne nastave. U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (133–139). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- GRGAS, S. (2012). O zaokretu ka prostoru. *Filozofska istraživanja*, 32 (1), 169–177.
- GRGAS, S. (2014). O hrvatskome spacijalnom imaginariju. U: Molvarec, L. (ur.), *Mjesto, granica, identitet. Prostor u hrvatskoj književnosti i kulturi*. (49–66). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola.
- HARAMIJA, D. (2006). Uloga obitelji u suvremenoj slovenskoj i hrvatskoj realističnoj prozi za djecu i mlade. U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (57–68). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- HRANJEC, Stjepan. (2006). Obitelj u hrvatskom dječjem romanu. U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (27–38). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- IVON, K. (2016). Prostori djetinjstva ili djetinjstvo prostora (prostorni imaginarij u trilogiji „Zlatni danci“ Jagode Truhelke). *Croatica et Slavica Iadertina*, 12 (1), 311–323.

- LIPOVAC, N. (1999). Prostor i mjesto. *Prostor*, 5 (1(13)), 1–34.
- PEKO, A., MUNJIZA, E. i MLINAREVIĆ, V. (2006). Obitelj u udžbenicima hrvatskog jezika i književnosti u mlađoj školskoj dobi. U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (124–132). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- PANDŽIĆ, V. (2006). Recepcija obiteljskih sveza i govora u suvremenim hrvatskim lektirnim romanima (u višim razredima osnovne škole). U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (167–187). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- VISINKO, K. (2006). Obitelj u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić. U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (99–103). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- VRCIĆ-MATAIJA, S. (2006). Obiteljski diskurs u dječjim realističnim proznim djelima o Domovinskom ratu u hrvatskom dječjem romanu. U: Pintarić, A. (ur.), *Zlatni danci 7. Obitelj u književnosti za djecu i mlade*. (39–55). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet, Filozofski fakultet Pečuh, Matica hrvatska.
- ZIMA, D. (2011). *Kraći ljudi*. Zagreb: Školska knjiga.

IZVORI

- BAUER, L. (1990). *Tri medvjeda i gitara*. Zagreb: Školska knjiga.
- BÉKEFFI, I. (1997). *Pas zvan gospodin Bozzi*. Zagreb: Znanje.
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ, I. (2007). *Priče iz davnine*. Zagreb: Školska knjiga.
- BRLIĆ-MAŽURANIĆ, I. (2021). *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Zagreb: Znanje.
- COLLODI, C. (2009). *Pinokio*. Zagreb: Znanje.
- ČAPEK, K. (2021). *Poštarska bajka*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- ĐOKIĆ-PONGRAŠIĆ, A. (2006). *Nemaš pojma, Grizlijane*. Zagreb: Naklada Haid.
- GARDAŠ, A. (1994). *Bakreni Petar*. Zagreb: Alfa.
- GRIMM, Braća. (2006). *Bajke*. Zagreb: Školska knjiga.
- JUNAKOVIĆ, S. (2000). *Dome, slatki dome*. Zagreb: ABC Naklada.
- HORVAT-VUKELJA, Ž. (2009). *Slikopriče*. Zagreb: Školska knjiga.
- HORVAT-VUKELJA, Ž. (2009). *Hrabrica*. Zagreb: Školska knjiga.
- IVELJIĆ, N. (2010). *Božićna bajka*. Zagreb: Tipex.
- JANIKOVŠKY, E. (2003). *Baš se veselim*. Zagreb: Hena com.
- KOLARIĆ-KIŠUR, Z. (1995). *Moja Zlatna dolina*. Zagreb: Školska knjiga.
- KOVAČEVIĆ, H. (2006). *General Kiro miš*. Zagreb: Naklada Haid.
- KOVAČEVIĆ, H. (2017). *Tajna ribljeg oka*. Zagreb: Školska knjiga.
- LOVRAK, M. (2013). *Vlak u snijegu*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- LOVRAK, M. (2013). *Družba Pere Kvržice*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- MARUŠIĆ, M. (2017). *Snijeg u Splitu*. Zagreb: Školska knjiga.
- MIHOKOVIĆ-KUMRIĆ, N. (2011). *Tko vjeruje u rode još*. Zagreb: Alfa. Zagreb.
- PILIĆ, S. (2014). *E, baš mi nije žao*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- POLAK, S. (2000). *Dnevnik Pauline P.* Zagreb: Znanje.
- PONGRAŠIĆ, Z. (2000). *Mama je kriva za sve*. Zagreb: Biblioteka Stribor, Znanje.
- PULIĆ, N. (2011). *Ključić oko vrata*. Zagreb: Znanje.
- SIGSGAARD, J. (2015). *Pale sam na svijetu*. Varaždin: Katarina Zrinska.
- SPYRI, J. (2017). *Heidi*. Zagreb: Školska knjiga.
- ŠESTO STIPANČIĆ, S. (2006). *Bum Tomica 1*, Zagreb: Naklada Semafora d.o.o.
- TRUHELKA, J. (2004). *Zlatni danci*, Zagreb: Znanje.
- VIDEK, N. (2005). *Pismo iz Zelengrada*. Zagreb: ABC naklada.
- ZVRKO, R. (2005). *Grga Čvarak*. Zanje: Zagreb.

FAMILY SPACE IN COMPULSORY READING FROM 1ST TO 4TH GRADE OF ELEMENTARY SCHOOL

Abstract

Recent Croatian literature for children and young people depicts a reality in which the family is transformed from a relatively solid community, with clearly defined roles, into a rather fluid structure. The aim of this paper is to analyze what kind of family space prevails in the reading material from the 1st to the 4th grade of elementary school and how the literary protagonist relates to it. The selected passages will be analyzed with regard to contemporary theoretical concepts about space as a synesthesia of the physical, mental, and spiritual world of an individual. At the same time, the perception of the family space will include a number of other correlated domains, such as the homeland domain, the domain of home in the narrower and broader sense of the word, the domain in which the relationship with the wider familial community takes place, the physical domain connected with family life, the domain of "displacement" from the once stable family nest, and the domain of the child's emotional world which is redefined due to the modern transformation of the family. The analysis shows the prevalence of titles recognizing the family and the family space as one of the central points of children's world in various ways in literary works on the compulsory reading list from the 1st to the 4th grade. In older canonical literary works with a relatively stable position on the compulsory reading list, the family space and the literary protagonist's attitude towards it are quite clearly determined. More recent children's literature recognizes the transformation of the family as an intriguing contemporary phenomenon and depicts the space of its redefinition.

KEYWORDS: *children's literature, family, literary subject-child, reading material from the 1st to the 4th grade, space*